

Dr.
Muhammed
Yusuf
AKBAK*

MEVLÂNÂ VE SANAT

İlk çağlardan itibaren insanlar ruhi bir gereklilik olarak sanatla iç içe gelişme kaydetmişlerdir. İlkel dediğimiz kavimlerde bile karşımıza çıkan mağara resimleri insanlık tarihinin başlangıcından itibaren sanatla beraber var olduğunu kanıtlamaktadır. Dünya tarihinde adından söz ettiren toplumlar kültürlerini sanatla inşa etmiş, bu toplumlar içerisinde ön plana çıkan sanat eserleri farklı kültür ve coğrafyalarda da kabul görerek insanlığın ortak malı olarak değerlendirilmiştir. Her kültür coğrafyasının içerisinde sanatın gelişmesine imkân sunan farklı eğitim kurumları olmuştur. İslam coğrafyasını incelediğimizde sanat anlayışının gelişmesine imkân sunan en önemli kurumlar olarak tekkeler karşımıza çıkmaktadır. Bir ahlak ve ruh eğitimi kurumu olan tekkeler işledikleri ince ruhlardan İslam'ın temel prensiplerine uygun eserlerin çıkmasına zemin hazırlamışlardır.

Anadolu coğrafyası göz önüne alındığında sanat denilince ilk akla gelen tekkelerden bir tanesi Mevlevîliktir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin düşünce dünyası etrafında şekillenen Mevlevîlikteki sanat olgusunu

tam manasıyla kavramak için tarikatın pîri Mevlânâ'nın sanata yaklaşımını kavramak gerekmektedir. Mevlânâ'ya göre sanat insan için fitrî bir gerekliliktir. Bu gereklilikten dolayıdır ki her insanın sanata meyli vardır ve her insanın nefsinin ihtiyacını gidermek adına sanatla uğraşması gerekir. Sanatla geçmeyen bir ömrü kaybolmuş olarak tanımlayan Mevlânâ; "Sanat ıssının aşkıyla geçmeyen ömür, yitmiş gitmiştir. Tarîkate başka işi boş bil, başka sözü herze say."⁽¹⁾ ifadelerini kullanmaktadır.

Mevlânâ, sanatın kaynağı olarak vahyi işaret etmektedir. Ona göre bütün sanatlar ilâhî vahyin neticesinde ortaya çıkmaktadır. İnsan vahiyden gelen bu bilgiye kendi istidadı nispetince akıyla bir şeyler ekleyerek bireysel sanat eserini meydana getirmektedir. Peygamberler tarihi göz önüne alındığında her peygamberin kendi yeteneğine göre bir sanat veya zanaatle ustalaştığı görülmektedir. Hz. Âdem yeryüzüne gönderildikten sonra çiftçilikle uğraştığı için çiftçilerin pîri, Hz. İdris terzilerin pîri, Hz. Nuh marangozların pîri, Hz. İsa hekimlerin

(1) Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, 1992, 7/527 b. 6924.

(*) Tokat Gazi Osmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi

pîri, Hz. Muhammed (s.a.v.)
tüccarların pîri olarak kabul
edilmektedir.

Tasavvuf düşüncesinde sa-
natin amacı, *sanat için sanat*
düsturu değil, *hak ve hakikat için*
sanat düşüncesi olmuştur. Ta-
savvuftan etkilenerek ortaya çı-
kan sanat, sıradan ve kendili-
ğinden meydana gelmiş bir yapı
değil, köklü bir geleneğin sonu-
cu varlığını sürdüren sanat ol-
muştur. Sûfî sanatkârlar sanat-
larında Hakk'ın rızasını öncele-
mişler, Mutlak Güzel'i aramaya
çalışmışlar, bu ulvi gayeye ula-
şmak için sanatlarını birer vasıta
olarak görmüşlerdir.⁽²⁾ Mevlânâ
sanat eserlerine bu gözle baka-
rak onları asıl sanatçıya ulaştı-
ran işaretler olarak değerlendiri-
miştir. Sanatın hakiki manasını
kavrayan insanlar, etrafındaki
bütün sanat eserlerinde ilâhî
sanatkârın inceliğini görmekte-
dirler. "Sanatı bırak, sanatkâr
yeter sana, fazla tanıklık etme,
tanık olarak da yeter o, güzel
olarak da yeter"⁽³⁾ diyen Mev-
lânâ, bizlerin dikkatini sanatın
suretinden çok özüne çekmek
üzere; "Şimdi iştahlan, özle de
şekli görme, varlık âleminde,
her yerde sevgiliyi gör. Şu hal-
kın şekli, kadehlere benzer; şu
bilgiler, hünerler, sanatlar da
kadehteki nakışlardır. Görmez
misin, kadeh kırıldı mı, o nakış-
lar kalmaz. Şu halde iş, kalıp ka-
dehlerindeki şarapta, o şarabı
içen ve gören kişide"⁽⁴⁾ sözleriyle
sanatın amaç değil araç oldu-
ğuna vurgu yapmaktadır.

(2) Kadir Özköse, "İslâm Sanatının İrfânî Boyutları",
Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 24/3 (2020), 969.

(3) Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, 1992, 6/586 b. 7784-7786.

(4) Mevlânâ, Fihi Mâ Fih, 68.

Mevlânâ'ya göre sanat kişiyi Allah'a ulaştırmalıdır. İlahî tecellilerin görünmesi noktasında ortaya konulan eserler sanat olarak nitelenebilir. Bunun aksi yönde şeriata aykırı olarak veya ilâhî hakikatleri gizlemek maksadıyla ortaya konulan eserler sanat olarak nitelendirilemez. Azerin yapmış olduğu putlar veya Samiri'nin oluşturduğu buzağı estetik olarak göze güzel görünen unsurlar olsa da yapılış gayesi açısından sanat eseri niteliği taşımamaktadır. Sanat eseri sadece diğer insanlara değil yapan kişinin kendi nefesine hitabı noktasında da kabul veya red görmektedir. Eğer oluşturduğu eser kişiyi enaniyete sürükleyip büyüklük taslamasına neden olursa, kibrin insanı yaratıcıdan uzaklaştırdığı göz önüne alınarak ortaya çıkarılan bu eser sanat olarak değerlendirilmemektedir.

Sanatın kaynağını vahiy olarak gören Mevlânâ, en büyük sanatkâr olarak Allah'ı zikretmektedir. İnsanlar tarafından meydana getirilen bütün sanat eserleri Allah'ın sanatının bir tecellisi olan yeryüzündeki farklı unsurlar dikkate alınarak oluşturulmaktadır. Hiçbir şeyden faydalanmasına gerek kalmadan benzerinin dahi yapılmasının düşünülmemeyeceği sanat eserleri ortaya koyan yüce yaratıcı bu gerçeğin neticesi olarak *en büyük sanatkâr* vasfıyla anılmaktadır. Kendi sanat ve sıfatını göstermek isteyen Yüce Yaratıcı bu âlemi var etmiş, kendi zatını göstermek isteyince bir başka sanat eseri olan Âdem'i yaratmıştır.⁽⁵⁾ Allah'ın yarattığı sanat eserinin elinden çıkan eseler dolaylı yoldan aslında yine ilk sanatkârın varlığına delil teşkil etmektedir. Ancak her gözde bu hikmeti kavrayacak görüş her kulakta bu hakikati işitecek istidat yoktur. Mevlânâ hakiki sanatkârı görmesi için kişinin zahiri duyulardan kurtularak bu sanat eserlerine batını duyularla bakmasını tavsiye etmiştir. Kişi gönlünden Allah'tan başkasını çıkardığı, batını duyularını harekete geçirip neticede kendi benliğinden de soyunarak yok olduğu zaman en güzel sanat eserlerini temaşa edecektir. Nitekim *Mesnevî*'deki "Bir yerde yokluk, noksan var mı, orası, bütün sanatların, hünerlerin aynasıdır"⁽⁶⁾ ifadesi bu gerçeğe işarette bulunmaktadır. Mevlânâ, sanat ile yokluk ara-

(5) Eflâkî, Menâkıbu'l-Ârifîn, 417.

(6) Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/257 b. 3204.

sındaki ilişkiyi şu beytiyle daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır; “Mademki iş yurdu; iş sahibinin mekânıdır, dışarıda kalan gafildir. O halde iş yurduna, yani yokluğa gel ki sanatı da sanatkârı da bir arada göresin.”⁽⁷⁾

Mesnevî'nin meşhur hikâyelerinden olan Rum ve Çinli ressamların mücadelesi de gönülden Allah'tan gayrısının yok oluşunun, Allah'ın tecellisi için ne derece önemli olduğunun anlatıldığı bir kıssadır. Nakledildiğine göre Rum ve Çinli ressamlar en güzel resim yapanın kim olduğunu bulmak için yarışmak istemişler ve hükümdardan iki farklı salon almışlardır. Çinli ressamlar günlerce farklı boya ile çeşit çeşit resimler yaparken Rumlar sadece buldukları salonun duvarını cilalamakla yetinmişlerdir. Yarışma sona erdiğinde padişah ilk önce Çinli ressamların salonuna girmiş ve gördüğü manzara karşısında hayranlığını gizleyememiştir. Ardından Rum ressamların olduğu bölmeye giren padişah odanın boş olduğunu görünce hiddetlenmiş ve resamlara kızmaya başlamıştır. Rum ressamların başı bu işin bir hik-

meti olduğunu söyleyerek iki salon arasındaki perdeyi indirmiş, neticede Çinli ustaların salonundan yansıyan resimler, Rum ressamların cilalı duvarlarında ayrı bir güzellik kazanmışlardır.⁽⁸⁾ Hikâyenin sonunda Mevlânâ; “Oğul Rum ressamları sofilerdir. Onların; ezberlenecek dersleri kitapları yoktur. Ama gönüllerini adamakıllı cilalamışlar, istekten, hırstan, hasislikten ve kinlerden arınmışlardır”⁽⁹⁾ ifadelerini kullanarak kalp temizliğinin önemine vurgu yapmıştır.

Netice itibarıyla Mevlânâ için sanat, yüce yaratıcının ve onun hikmetlerinin kavranması noktasında bir vasıta. Mevlânâ ortaya koyduğu manzum ve mensur eserleri, tertip ettiği mûsikî meclislerini bu düşünce etrafında şekillendirmiştir. Onun için sanat insanları irşad etmek için kullanılan etkili hitap şekillerinden bir tanesidir. Vefatından asırlar sonra Mevânâ'nın eserlerini okuyarak veya mevlevî âyinlerindeki notaların tesiriyle Müslüman olan insanların olması onun düşüncesinin doğruluğunu ve hakikatini ispat etmektedir.

(7) Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/58 b. 761, 762.

(8) Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/277, 278 b. 3466-3482.

(9) Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/278 b. 3483, 3484.